Економічні науки

УДК 657

Головко Віктор Іванович
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Головко Виктор Иванович
кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета и аудита
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
Golovko Viktor
PhD, Associate Professor of
Department of Accounting and Audit
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Кляченко Валерія Вячеславівна
студентка
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Кляченко Валерия Вячеславовна
Студентка
Киевського национального университета имени Тараса Шевченко
Kliachenko Valeriia
Student of the
Taras Shevchenko National University of Kyiv

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ПОХІДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ТА ЇХ СКЛАДОВИХ

АНАЛИЗ НАУЧНЫХ ПОДХОДОВ К ТРАКТОВКЕ СУЩНОСТИ И КЛАССИФИКАЦИИ ПРОИЗВОДНЫХ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ И ИХ СОСТАВЛЯЮЩИХ

ANALYSIS OF SCIENTIFIC APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE NATURE AND CLASSIFICATION OF DERIVATIVES AND THEIR COMPONENTS

Анотація. *Досліджено питання трактування поняття «деривативи», їх застосування та надано пропозиції щодо категорії «похідні фінансові інструменти».*

Ключові слова: *похідні фінансові інструменти, стандарти бухгалтерського обліку.*

Аннотация. *Исследован вопрос трактовки понятия «деривативы», их применение и даны предложения по категории «производные финансовые инструменты».*

Ключевые слова: *производные финансовые инструменты, стандарты бухгалтерского учета.*

Summary. *The question of interpretation of the concept of "derivatives", their application and proposals on the category "Derivative financial instruments" is presented.*

Key words: *derivative financial instruments, accounting standards.*

Постановка проблеми. Для українського фінансового ринку традиційними для розуміння є операції з первинними фінансовими інструментами, які здобули більш широкого застосування. Застосування в українській практиці похідних фінансових інструментів, на відміну від первинних фінансових інструментів, має свою новизну, а тому породжує багато проблемних питань. Похідні фінансові інструменти – одна з найскладніших економічних категорій, що відображає відносини, які

виникають у процесі перерозподілу фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання. Розбіжності у законодавчих актах щодо визначення сутності категорії «деривативи» значно гальмують розвиток методики бухгалтерського обліку. Зазначене визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Визначенню підходів до трактування сутності деривативів присвятили свої праці такі вітчизняні науковці як Л. О. Примостка, О. І. Рогач, О. Ю. Смолянська, О. О. Солодка та інші.

Метою дослідження є дослідження підходів трактування такої категорії як «похідні фінансові інструменти», формування єдиної категорії «деривативи», яка зважає на специфічні характеристики даного поняття.

Перше, з чого пропонується розпочати дослідження, – розуміння категорії. Похідні фінансові інструменти (деривативи) отримали свою назву від англійського терміну "derivative" – "похідний". Французькою мовою "derivatif" – вихід, латинською – "derivare" – відводити, проводити. Дериватив дістав свою назву від того, що його вартість є похідною від вартості фундаментальних, базових інструментів, покладених в основу угоди.

Проблему визначення слід розглянути на основі різних варіацій категорії «деривативи».

Автори при розгляді сутності похідних фінансових інструментів наводять наступні поняття: договір – 11,87 %, фінансовий актив – 8 %, фінансові інструменти – 13,03 %, стандартний документ - 29,12%, контракти – 17 %, цінні папери – 5,60% контракти – 9%, інструменти торгівлі фінансовим ризиком 6,38%. Графічно кількісний розподіл підходів дослідників щодо визначення похідних фінансових інструментів можна представити наступним чином (рис. 1).

Рис. 1. Підходи до трактування деривативів

Джерело: складено автором на основі [2,4;5;6;7;8;10;11;14]

Графічно-кількісний розподіл щодо визначення деривативів вказує, що чітко визначеної позиції серед авторів щодо трактування поняття не спостерігається.

Залежно від сфери використання фінансових інструментів можна виділити юридичний та фінансовий підходи науковців до трактування поняття "деривативи ", які пов'язані між собою (рис. 2).

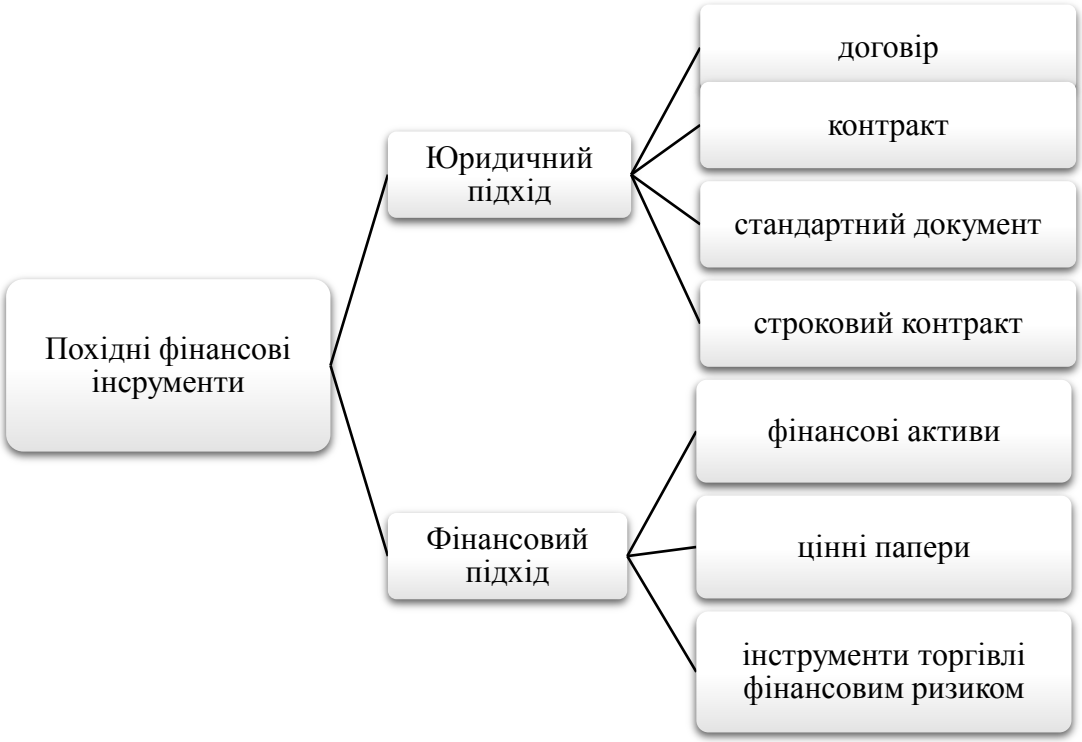

Рис. 2. Підходи до трактування «похідні фінансові інструменти»

Джерело: складено автором на основі [9,10,16]

Аналіз визначення поняття "деривативи" у нормативних актах України піднімає значну кількість спірних питань. Законодавча база цих інструментів знаходиться лише у стадії формування.

Вперше термін "дериватив" на рівні закону було закріплено у Законі України "Про оподаткування прибутку підприємств", який визначає дериватив як "стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати або продати цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах у майбутньому" [9, ст. 1]. Іншим нормативним актом, що є ідентичним до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" визначає деривативи, є Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів [14].

Також слід зазначити запропоновану категорію "похідного фінансового інструменту" у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти" Міністерства фінансів України, яким визнається "похідний фінансовий інструмент: розрахунки за яким провадитимуться у

майбутньому; вартість якого змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними; який не потребує початкових інвестицій" [14, п. 4]. Визначення, є таким, що відображає багатогранну природу похідних фінансових інструментів, і є найбільш точним та вірним з усіх нормативних визначень. Також треба зазначити, у даному П(с)БО наводяться визначення усіх складових деривативів, що відображає конкретику та детальне регламентування зазначених інструментів.

В ході дослідження встановлено, що основу класу похідних фінансових інструментів становлять ф'ючерсні, форвардні, опціонні угоди та свопи (рис.3). Оскільки всі вони пов'язані з виконанням певних дій протягом визначеного періоду часу або у визначений момент у майбутньому, їх ще називають строковими контрактами.

Рис. 3. Класифікація похідних фінансових інструментів

Джерело: складено автором на основі [4]

Строкові контракти за дослідником Шелудько В.М. визначаються своїми специфікаціями - юридичними документами, в яких обумовлюється обсяг базового активу в одному контракті, термін виконання, валюта розрахунку, спосіб виконання (поставка активу чи розрахунки грошовими коштами) та інші характеристики.

Використання строкових угод дає змогу учасникам ринку зменшувати ступінь ризику майбутніх операцій з купівлі-продажу активів на ринку, зменшуючи при цьому і можливі прибутки чи збитки від таких операцій. При цьому продавець певного виду продукції страхується за допомогою строкового контракту від можливого падіння ціни на дану продукцію в момент, коли йому потрібно буде її продати, а покупець продукції – від можливого зростання цін на момент купівлі даної продукції на ринку. В результаті укладання такої угоди одночасно виникає два зобов'язання: зобов'язання продавця і зобов'язання покупця, які одночасно є і відповідними майновими правами [5].

Автори Т.А. Батяєва та І.І. Столяров основними особливостями похідних інструментів вважають наступні [1, с. 152]:

- ціна похідних інструментів базується на ціні основного активу;
- функціонування похідних інструментів аналогічне функціонуванню основних цінних паперів;
- похідні інструменти мають обмежений термін функціонування в порівнянні з вихідним активом;
- похідні інструменти дозволяють отримати прибуток за мінімальних інвестицій в порівнянні з іншими активами, оскільки інвестор сплачує не всю вартість активу, а лише гарантійний вклад.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналізуючи поняття «похідні фінансові інструменти» та виокремлюючи їх особливі риси, під похідними фінансовими інструментами пропонується розуміти стандартний документ, ціна якого прямопропорційно залежить від

предмета даної угоди та який засвідчує право на придбання чи продаж предмету угоди на визначених умовах. Визначення є найбільш прийнятним та більш оптимальним для розуміння сутності деривативів та подальшої розробки методологічної та законодавчої бази, оскільки врахована специфіка даного поняття.

Під час аналізу законодавчо-нормативної бази України в частині визначення категорії «похідні фінансові інструменти» було виявлено неузгодженість законодавчих актів між собою. Запровадження єдиного категоріального апарату дозволить вирішити питання неготовності законодавства для регулювання ринку похідних фінансових інструментів і дозволить оновити законодавчо-нормативні акти без прийняття нових законів чи норм.

Отже, сутність поняття похідні фінансові інструменти є досить широким як і сфера їх застосування. Запропоноване визначення дозволить усунути неузгодженість законодавчих актів між собою та сприятиме розробці методики бухгалтерського обліку. Для потреб бухгалтерського обліку воно є прийнятним, оскільки відображає:

1) вид документу;
2) спосіб визначення ціни;
3) характер здійснення угоди.

Література

1. Батяева Т.А., Столяров И.И. Рынок ценных бумаг: Учеб. Пособие. – М.: ИНФРА- М, 2006. – 304 с.
2. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – 4-те вид., випр. та доп. – К.: Т-во "Знання", КОО; Л.: Вид-во Львів. Банк. Ін-ту НБУ. – 566 с.
3. Здреник В.С., Слобчинська А.І. Сутність похідних фінансових інструментів та їх законодавче визначення / Вісник ЖДТУ // Економічні науки. – 2008. – № 1 (43). – С. 257-262.

4. Зімін А.І. Інвестиції-запитання і відповіді / А.І. Зімін // Вісник Чернігівського державного технологічного університету». Серія: Економічні науки. – 2011. – С. 256
5. Павлов В.І., Пилипенко І.І., Кривов'язюк І.В. Цінні папери в Україні: Навчальний посібник. – Видання 2-ге, доповнене. – К.: Кондор, 2004. – 400 с.
6. Бухгалтерський словник. / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП "Рута", 2001. – 224 с.
7. Економічний тлумачний словник / Понятійна база законодавства у сфері економіки / Гордієнко Д.Д. – К.: КНТ, 2006. – 308 с.
8. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28 грудня 1994 року № 334/94-ВР. Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23 лютого 2006 року № 3480-IV.
9. Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» від 01.01.2012 зі змінами та доповненнями, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_007
10. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» від 01.01.2012 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_015
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти", затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. No 559. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01
12. Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів № 632 від 19 квітня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-99-п

13. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку " Про затвердження Порядку реєстрації випуску опціонних сертифікатів та проспекту їх емісії" №209 від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0525-17